# NOTE DESPRE BINOMUL CULTURĂ–CIVILIZAŢIE

**Maura-Geraldina GIURA**

**Universitatea „Lucian Blaga" din Sibiu, Departamentul de Studii Romanice**
**Lucian Blaga University of Sibiu, Department of Romance Studies**
Personal e-mail: maura.giura@ulbsibiu.ro

NOTES ON THE "CULTURE-CIVILIZATION" BINOMIAL

The ratio of culture and civilization is brought back into discussion from an analytical point of view in the 18th century. The above-mentioned binomial has been interpreted in various forms, from the overlapping of these notions to their friendly opposition. In recent definitions, in a certain way, the term of culture is preserved. Later, Oswald Spengler brought some shades in the ratio culture-civilization. In the present article we have offered a few remarks which are strong arguments in favor of this ratio as the one showing perfect identity or complementarity.

Keywords: culture, civilization, citizen, spirituality, cultural anthropology.

Secolul al XVIII-lea aduce în focarul abordărilor, dezbaterilor şi controverselor ştiinţifice ulterioare problematica raportului dintre „Cultură" şi „Civilizaţie". Iniţial, raportul a fost perceput ca fiind de sinonimie a celor doi termeni, Kultur, din germană, fiind utilizat în contexte de similaritate cu Civilisation, din franceză, cel de-al doilea fenomen al binomului nefiind vreodată adaptat în limba lui Goethe. Ulterior, în literatura de specialitate germană raportul apare cel mai frecvent de... opoziţie şi, mai rar, de complementaritate. Este interesantă, sub semnul argumentării lingvistice, al semasiologiei, împrejurarea că termenul cultură în forma Cultur şi, apoi, scris Kultur, în germană era sinonim cu civilizaţie, la început, deci în secolul numit, dar ulterior se adaugă acestuia noţiunea Bildung, respectiv gebildet, care nuanţează şi îmbogăţeşte sensul lui Kultur, semnificând o stare de împlinire, de desăvârşire intelectuală la care ajung numai indivizii dotaţi în mod deosebit şi incluzând efortul persoanei de a se autodepăşi, enunţul din dicţionare punând în centrul semnificaţiei ideea de formare prin cultură, literal, „rafinarea sau cizelarea tuturor forţelor spirituale şi trupeşti ale unui om sau ale unui popor", astfel încât, prin acest cuvânt, să se înţeleagă atât înnobilarea spiritului prin eliberarea de prejudicii, cât şi cizelarea moravurilor, obiceiurilor.[1] De remarcat, în acest context, faptul că o atare poziţionare hermeneutică în descifrarea semasiologică a termenului cultură (în forma Bildung) ne poate uşor trimite cu gândul şi la etimologia cuvântului „civilizaţie„, căci etimonul latinesc, substantivul civilitas, adjectivul civilis, ambele de la civis = cetăţean, exprimau chiar calităţile generale ale cetăţeanului, locuitor al cetăţii. Or, cum bine se ştie, pentru vechii greci şi romani, condiţia individului-cetăţean era aceea a unui comportament civilizat, model perfect şi inegalabil al umanităţii, şi tot ce nu se afla sub incidenţa acestor imperative culturale era denominat ca „barbar".

Cultură-civilizaţie, binomul cu cea mai vizibilă şi mai răspândită frecvenţă în analizele culturologice, a cunoscut şi el o largă plajă de interpretări, mergând de la suprapunerea noţiunilor până la reconciliabila lor opunere. În definiţii relativ recente – pe această direcţie avem în vedere antropologia culturală americană, mai ales sinonimia, perfecta suprapunere – se păstrează termenul cultură, fiind unicul folosit, ca urmare, şi sensul celuilalt este înglobat. Un exemplu: „... lucrarea Patterns of Culture, de Ruth Benedict/With a New Preface by M. Mead, Boston, Houghton Mifflin Company, 1959, a fost tradusă în franceză prin Echantillons de civilisation, iar Primitive Culture a lui Taylor – La civilisation primitive"[2]. (În expresia românească: eşantioane – tipuri, fragmente, tipuri de civilizaţie, respectiv civilizaţia primitivă).

Cea de-a doua direcţie de definire a raportului, a opoziţiei dintre cultură şi civilizaţie, fundamentată pe absolutizarea sensului restrâns al culturii reprezentând exclusiv spiritualitatea, în timp ce civilizaţia ar avea ca gen proxim valorile materiale şi s-ar întrupa în tehnică, îl are ca protagonist pe Oswald Spengler (1880-1936). Concepţia acestui filozof şi istoric german, personalitate caracterizată printr-o singură operă: Untergang des Abendslandes – Declinul Occidentului (1918-1922), dar care a stârnit cea mai mare vâlvă în disputa

savantă asupra raportului cultură-civilizaţie, merită un popas analitic, fie şi succint, adică pe cât posibil esenţializant. În acest sens, considerăm utile câteva precizări, câteva puncte de vedere ale unora dintre cei care au analizat relaţia în cauză ca una de opoziţie tranşantă, dar şi câteva argumente ale celor care au apreciat relaţia ca fiind una de perfectă identitate sau de complementaritate.

O primă observaţie o considerăm necesară: plaja extinsă a interpretărilor acestei relaţii îşi are explicaţia în diversitatea domeniilor speciale pe care le evocă, prin diversitatea poziţiilor filozofice, evidenţiate în definiţii, în aria diferită şi, adesea, divergentă privitoare la conţinutul termenilor şi al relaţiei, în strânsă legătură cu epistemologia ştiinţei istorice. Pornind de la aceste premise, vom observa, asemeni Rodicăi Topor, că sinonimia semantică a termenilor are intimă relaţie cu evoluţia lor, cu diacronia, deci o dovadă, cea mai relevantă, că termenul francez civilisation îşi suprapune sensul principal cu acela al cuvântului german Kultur, dar suprapunerea implică şi anume diferenţe, ducând spre complementaritate, una fiind legată de specificul dezvoltării naţionale. Kultur pune accentul pe formaţia interioară (mai înainte pomenitul Bildung) dezinteresată, înţeleasă de semanticienii germani ca atribut al naţiunii şi statului, expresie a „sufletului comunităţii"; în schimb, civilisation accentuează prioritar asupra calităţilor ce conduc la acel „honnête homme", care se individualizează prin: politeţe, capacitate de a întreţine o conversaţie, mlădierea moravurilor, echilibru între dezvoltarea intelectuală şi organizarea socială (locul, rolul şi acţiunea aristotelicianului zoon politikon, sau „animal social" în formulare marxistă, ca fiinţă socială).

Conţinutul astfel înţeles al conceptului ne conduce gândul din nou la Aristotel, cu ale sale două sintagme definind fiinţa om, cea de „zoon politikon" şi cea de „zoon logon echon"[3] În fond, opiniile care clamează opoziţia netă dintre cultură şi civilizaţie au ca fundament epistemic o absolutizare a sensului restrâns ce se recunoaşte primului concept, mai precis ideea că acesta ar reprezenta numai spiritualitatea, iar cel de-al doilea ar cuprinde exclusiv valori materiale şi s-ar concentra în tehnică. Adoptând asemenea premisă dihotomică, susţinătorii opoziţiei – dintre care cel mai cunoscut, înaintemergătorul modern şi critic, este Oswald Spengler – îşi bazează argumentaţia pe următoarele binoame socotite opozitive: a) cultura = desprinderea omului de natură, umanizarea, valorizarea, corelativ cu civilizaţia, care vizează realitatea socială; b) cultura = interioritatea, interogarea şi dezvoltarea vieţii sufleteşti a omului, pe când civilizaţia = presupune exterioritate, relaţii interumane, societate; c) cultura = eforturile culturale individuale se convertesc în valori, în schimb; d) cultura = dezvoltarea spirituală în cadrul culturii presupune obligatoriu libertatea, însă civilizaţia se raportează preponderent la necesitate.

Criteriile diferite utilizate de cercetători în delimitarea conceptului civilizaţie au condus la tot atât de felurite genuri proxime de definiţii. Câteva exemple: criteriul etnografic, cel mai răspândit, „ansamblul caracteristicilor vieţii colective ale unei grupări umane", „ansamblul valorilor materiale ale societăţii", „etapă a evoluţiei societăţii umane", „criteriul valoric ce conferă o originalitate specifică", „starea de ordine, de legalitate, de respectare a persoanei, de toleranţă, de înlăturare a arbitrariului", „asimilarea valorilor culturii de către societate prin circulaţia şi transformarea lor în bunuri". De remarcat, în acest cadru analitic, împrejurarea că îndeosebi cercetătorii de peste Ocean, cu mari merite în conturarea şi impunerea antropologiei culturale, conferă, cel mai adesea, termenului civilizaţie chiar sensul de cultură, susţinând ca atare omonimia lor semantică. De semnalat şi aspectul binecunoscut că, în evoluţia semantică a conceptului civilizaţie şi, în paralel, cu însăşi evoluţia societăţilor umane şi a ştiinţelor aplicate acestora, au fost agregaţi o seamă de determinanţi ce ne pot orienta şi ne pot oferi indicii noi privitoare la conţinutul proteiform al termenului: civilizaţie industrială, civilizaţie urbană, civilizaţia Renaşterii (Jean Delumeau), civilizaţia rurală, civilizaţia bronzului, civilizaţia fierului, civilizaţia tradiţională (Mándics György), civilizaţia aztecă, civilizaţia maya, civilizaţia sumeriană etc. Cunoscutul istoric francez F. Guizot definea civilizaţia ca având drept conţinut fundamental ideea de progres general-uman, cu totul opus ideii de decadenţă, ori chiar de moarte a culturii, teoretizate de Gianbattista Vico şi, îndeosebi, de Oswald Spengler; pentru acesta din urmă, decadenţa în istorie este egală cu decadenţa culturilor, pe „traseul" naştere-împlinire-decadenţă-sfârşit = civilizaţie.

De interes real ne-ar putea fi şi opiniile care, deşi prezintă conţinuturile binomului cultură-civilizaţie ca fiind distincte, nu ezită să accentueze ideea de complementaritate. Două exemple: „Civilizaţia nu este o entitate care s-ar opune culturii, ci numai unul din aspectele ei" (Tudor Vianu); „Civilizaţiile sunt motrice ale culturii, ele nu servesc decât ca să producă cultură" (Miguel de Unamuno).[4] Spre a evidenţia încă şi mai mult varietatea unghiurilor din care s-a încercat definirea culturii, vom spune că în orice dicţionar de specialitate având acest univers ca temă, ca şi în numeroase lucrări din varii domenii ale vieţii şi activităţii omului în calitate de fiinţă socială, vom întâlni termenul regent cultură însoţit de: civică (acea parte a culturii care vizează viaţa Cetăţii), autentică (genuine culture, la Edward Sapir, 1884-1939, definită prin armonia sa interioară, prin echilibru şi adecvare, expresie a unei viziuni asupra lumii bogat diferenţiate şi, totuşi, coerentă), clasică, contemporană de masă, generală, politică, populară, universală, spirituală; multe dintre aceste sintagme se regăsesc în uzul lingvistic comun, deşi nu putem fi siguri că tuturor utilizatorilor le-a fost deschisă calea deplinei perceperi a înţelesului acestor formulări.

O amplă dezbatere, îndeosebi în cea de a doua jumătate a secolului precedent, au prilejuit relaţiile cultură-valoare, cultură-creaţie şi, de ultimă oră la noi, cultură-comunicare, codificate supranominativ ca „momentul axiologic al culturii", „momentul demiurgic al culturii" şi „momentul comunicaţional al culturii" (Al. Tănase). Fenomenele culturale şi procesele de comunicare – susţine un specialist francez, universitar cu doctorate în estetică şi în ştiinţele comunicării, fost director al unor centre culturale de notorietate în Franţa şi în Europa Occidentală – fac parte acum, mai mult ca oricând, din orice viaţă comunitară. Cultura este comunicare. Elementele constitutive ale culturii şi factorii comunicării au trăsături comune. Cultura este sistemul metabolizant care asigură schimburile între indivizi, dar şi între

indivizi şi societate, sau între societate şi univers. Edward T. Hall e, neîndoielnic, pentru antropologia contemporană, cel mai fin analist al relaţiei experienţă individuală-cultură. Ideea centrală, susţinută în numeroasele sale lucrări, este aceea care se desprinde din următoarea constatare: cultura este comunicare şi comunicarea este cultură.

În ordinea metodologiei pe care ne-am propus-o, considerăm necesare câteva tuşe definitorii referitoare la marile mişcări şi procese intelectual-ştiinţifice, religioase, cu alte cuvinte, larg culturale – Umanism, Reformă, Renaştere, Luminism – toate cu punctele de naştere, dezvoltare şi difuziune înlăuntrul secolelor de referinţă ale lucrării noastre, toate – „importante scheme culturale cu înrâurire asupra mentalităţii şi sensibilităţii timpului nostru", după expresia lui George Uscătescu, ori constituind, după expresia altor istorici, o adevărată „revoluţie a valorilor spirituale în Europa".[5]

Europa Evului Mediu apare construită, din punct de vedere teritorial, încă la sfârşitul veacului al XIII-lea, când stabilirea popoarelor pe continent a devenit înfăptuire după secolele marilor migraţii, aspect ce nu se va mai modifica esenţial până în zilele noastre. Scriem „esenţial" pentru că, sub aspect politic, vremelnic-teritorial, modificările endogene nu pot fi catalogate decât ceea ce au fost – mişcări teritoriale sub aura vremelniciei.

În aceste condiţii, unitatea Europei trebuie considerată ca fiind o civilizaţie şi o cultură unitare, făurite sub influenţa marilor civilizaţii mediteraneene şi sub impulsul permanent contributar al populaţiilor celor mai evoluate, moştenitoare ale civilizaţiei oraşelor-cetăţi din Grecia şi răspândită de cucerirea romană pe teritoriile anexate de cel mai longeviv imperiu din istorie. Este vorba de o civilizaţie, cea greco-romană, ce constituie fondul comun al concepţiilor europene comune – politice, economice, estetice, filozofice. Desigur, nu vom uita să subliniem că această bază identitară, răspândirea ei datorează mai puţin civilizaţiei greco-romane decât principiului unificator pe care l-a reprezentat creştinismul, nu întâmplător conceptul creştinătate a fost, veacuri la rând, mai uzual decât chiar cuvântul denominativ al continentului.[6] „Europa" este un cuvânt savant care ajunge, în secolul al XVII-lea, să cucerească treptat, de la vest la est, întrebuinţarea curentă. „Europa", acest cuvânt umanist, angajează în secolul al XVII-lea o luptă disproporţionată, norocoasă cu cel de „Creştinătate", care are de partea sa o mie de ani de folosinţă, şapte secole de cruciade, o bogată comoară afectivă şi eufonia. În jurul lui 1620, „Europa" intrigă, cuvântul este o excepţie. În jurul anului 1750, „Creştinătatea" nu mai este decât un arhaism, sensul său s-a modificat, a încetat să mai fie echivalent cu „Europa". În 1660, „Europa" există la vest în cuvinte, dar în Spania, în sudul Italiei, în Austria, Ungaria, Polonia, în vecinătatea turcilor, pretutindeni unde vechiul spirit de cruciadă rămâne viabil (este o aspiraţie, o nădejde am spune noi), „Creştinătatea" continuă să fie învingătoare. Confirmând clasicismul Franţei lui Ludovic al XIV-lea, Europa Luminilor, pe urma lui Voltaire, îşi afirmă solidaritatea simţită profund de o elită pe parcursul celor 130 de ani care, din 1630 până în 1760, constituie perioada Europei clasice, o Europă clasică ce înseamnă, „...cu prelungirile sale de peste mări..., 70 până la 100 de milioane de suflete; în o sută treizeci de ani sunt incluse în lanţul generaţiilor o jumătate de miliard de destine, dintre care 250 de milioane retezate înainte de ieşirea din adolescenţă şi nenumărate alte vieţi de adulţi mai scurte, în medie, decât ale noastre (45-50 ani). Înşiruite, ele reprezintă abia 7-8 % din marea Europă din zilele noastre".[7]

O panoramare a realităţilor şi a istoriei Europei, perioada secolelor XV – XVIII, cu accent pe elementele ce şi-au dovedit fertilitatea continuativă până în zilele noastre, sub semnul perenităţii unităţii binomului cultură – civilizaţie, ne obligă să le accesăm sub semnul structurilor multilaterale – economice, comerciale, sociale, al diversităţii teritoriale şi de ritm al prefacerilor, totul şi toate marcate de preeminenţa comunicării între centre şi periferii, fericita expresie a lui Peter Burke, sintagmă ce trimite implicit la ideea de comunicare, cartea acestuia, publicată în 1998, fiind parte a seriei Construcţia Europei, iniţiativă a cinci edituri, respectiv din München, Oxford, Barcelona, Roma şi Paris, serie ce urmăreşte să arunce o lumină asupra construirii Europei şi a punctelor de forţă din cursul acesteia ce nu trebuie uitate, fără a disimula dificultăţile moştenite din trecut.[8] Nu ne ascundem, în acest punct, speranţa ca şi încercarea noastră să se înscrie în asemenea onorant cadru, chiar dacă, sub specie strict formală, asemenea speranţă-ambiţie poate apărea ca nemăsurat şi neacoperit orgoliu. De altfel, în opinia noastră, ideile de influenţă, sincronism, comparativismul, ca disciplină din exegeza literaturii şi artelor şi chiar protocronismul, ce au dat naştere multor scrieri, în varii domenii ale spiritului, îndeosebi în secolul precedent celui în care ne găsim, au implicată de facto comunicarea, chiar dacă acest termen nu este utilizat, ştiinţa ori ştiinţele comunicării fiind, ca domeniu distinct al cunoaşterii, o temă şi un obiect pe care cercetarea ştiinţifică le-a abordat relativ recent. Vom mai adăuga în acest cadru cultural un exemplu, din chiar graniţele fizionomiei spirituale a oamenilor ce au populat şi populează Europa, aparţinând unui conational,[9] explicaţia la titlu spunând totul despre comunicarea implicită şi relaţia omniprezentă în comunicare: emiţător – receptor – feed back sau retroacţiune. Sub acelaşi semn, al unităţii în diversitate şi al comunicării sine qua non, putem plasa şi culegerea de studii aparţinând unui cunoscut universitar ieşean.[10]

În ordinea necesităţii de panoramare a realităţilor şi a istoriei Europei din secolele XIV, XV, XVI, XVII şi XVIII, vom face observaţia preliminară că, sub aspect evenimenţial, cu ample şi profunde consecinţe pentru perioada la care facem referinţă, dar şi pentru cea anterioară, până în zilele noastre, o metaforă elocventă, din multele întrebuinţate de istoricii cu adevărat creativi, ne apare cea a futurologului american Alvin Toffler, cea a valorilor succesive, metaforă explicativă pentru succesiunea tipurilor de societăţi umane: agricolă, industrială şi postindustrială (informaţională). Ideea de subliniat este aceea că, sub aspectele geografic şi temporal, niciunul dintre valuri nu-şi impune pretutindeni în lume impactul instantaneu, ci efectele şi prezenţa valului anterior coexistă, o durată, cu noul val ce tinde să-l înlocuiască. În cazul anume al marilor mişcări culturale europene – Umanism, Reformă, Renaştere, Luminism, formarea statelor naţionale, metafora implică evident o mare varietate de situaţii pe întinsul continentului,

ritmuri şi consecinţe diferite, adaptate unor condiţii socio-politice, unor tradiţii şi mentalităţi de aceeaşi natură, deci diferite, tot aşa cum în formula „stimul-reacţie", utilizată de unii pentru definirea comunicării, cel de al doilea termen al relaţiei poate lua forme, intensităţi şi consecinţe, practic, pe o scală de la zero la infinit. Intră în joc şi conceptul polivalent de informaţie. „Cine spune comunicare se referă, de fapt, la informaţie – susţine J.J. Van Cuilenburg: „Actul comunicării se încheie cu explicaţiile pragmatice pentru receptor, etapa finală a transferului de informaţie."[11]

Să trecem – succint – în revistă fundalul istoric de pe ale cărui structuri au pornit „valurile culturale" ce alcătuiesc conţinutul perioadei de referinţă a studiului nostru, mai exact originile şi evaluările cele pregătitoare şi explicativ-argumentative de ordin politic-evenimenţial, geografic, economic, comercial, social (rural, urban, instituţional, demografic), crize, schisme, erezii, şocuri, cotituri, naşteri, „apocalipse", ale unor episoade ce aduc şi valori noi, încercări reuşite şi eşecuri, afirmări, ascensiuni, redresări şi decăderi, căci istoria oricărei perioade lungi nu urmează o simplă linie continuă ascendentă, sau invers. Nu întâmplător, pentru luminarea realităţilor complexe ale vreunei perioade ori pentru devenirea vreunui domeniu al cunoaşterii, întâlnim comparaţii ori metafore precum „fluviul noroios şi însângerat al istoriei", completate de şi explicate prin „situaţii sociale şi politice mereu dificile, adesea dramatice, iar uneori tragice."[12] Dar, mai întâi, socotim necesară o mică zăbavă asupra sensurilor şi comprehensiunilor conceptului „istoric", cu referire la modul (stilul) scrierii acesteia, având în vedere, aici şi acum, doar operele citate existente în bibliografie. O primă opţiune a autorilor provenind din varii perioade mentalităţi naţionale am putea-o aprecia sub denominaţia de „ştiinţă istorică", indiferent câte variante hermeneutice şi epistemologice acoperă această sintagmă. Avem în vedere, în cazul nostru: a) lucrările semnate S. Berstein, P. Milza, W. Durant, F. Brauden, J.M. Roberts, P. Chaunu, J. Delumeau, precum şi toate volumele din colecţia "Construcţia Europei", scrierile lui J. Burckhard, J. Huizinga, A. Oţetea, N. Iorga, R. Teodorescu, Al. Duţu, P. Teodor, V. Neumann; b) J. Fontana, H.W. van Loon, lucrări cu atât mai reprezentative pentru demarcaţia în cauză, cu cât titlurile sunt mai ambiţioase în privinţa cuprinderii: Europa în faţa oglinzii (9+1 oglinzi - 198 p.), respectiv Istoria omenirii – de la „omul preistoric " la Primul Război Mondial – în 380 pagini. O a doua opţiune s-ar referi la ceea ce a încetăţenit conştiinţa publică de la noi – ideea de ştiinţă popularizată (sau vulgarizată), în care am încadra scrieri ce reamintesc unele dintre sensurile cu care latinii au investit utilizarea cuvântului historia,-ae, respectiv „povestire", „basm", „descriere", opuse ori măcar neluătoare în seamă a interogaţiei devenite laitmotiv la marele scriitor Marin Preda: „Pe ce te bazezi, monşer?"

Apreciem că, pentru o bună, corectă şi cât mai exactă descriere a perioadei de tranziţie de la medievalul la modernul european, va trebui să acordăm, întru definire, spaţiu şi timp de reflecţie complexităţii problematicii pe care o acoperă noţiunile de unitate (culturală şi de civilizaţie) europeană, Creştinism – Creştinătate, Umanism, Reformă – Contrareformă, Renaştere, Luminism, fără a omite imensa deschidere spre lumea largă a continentului nostru, graţie căreia s-a impus, apreciat de unii, criticat de alţii, conceptul europocentrism. Facem precizarea că marile descoperiri de „lumi noi", la capătul multiplicării căilor şi expediţiilor maritime cunoscute, nu sunt singura cauză a polemicilor iscate de termenul şi mentalitatea designate de europocentrism, acestea având o mai lungă carieră până în perioadele ce au urmat destrămării imperiilor coloniale. Într-o încercare de radiografiere more geometrico a perioadei, vom fi de acord cu istoricii francezi că „secolul al XIV-lea constituie pentru Europa debutul unei epoci de calamităţi pe care le rezumă celebra rugăciune adresată lui Dumnezeu de umanitatea în suferinţă: Apără-ne, Doamne, de foamete, de ciumă şi de război!", precum şi că secolele XIV şi XV rămân în memoria europenilor drept războiului de „o sută de ani."[13]

Epoca la care facem referire, considerată îndeobşte ca sfârşit de Ev Mediu (mai precis, cel de al XV-lea secol), este pentru Europa şi cea în care un şir de calamităţi, precum foametea, ciuma, omniprezentele războaie, jafurile şi fărădelegile de tot soiul, revoltele ţărăneşti determină, împreună cu conştiinţa inexistenţei unei contraponderi salvatoare, o acută criză spirituală şi intelectuală. Mentalitatea oamenilor în suferinţă şi perpetuă nesiguranţă proiectează în conştiinţe impresia prăbuşirii unei lumi susţinute de cei trei stâlpi care i-au asigurat vieţuirea: sistemul seniorial, Biserica, marile edificii politice: Sfântul Imperiu şi Bizanţul, însoţite de conflicte ce par insolvabile. Toate aceste componente ale unei crize generalizate „zdruncină formele de credinţă religioasă şi sistemele de gândire care exprimă reflectarea universului şi a organizării sale."[14]

Este cunoscută lunga epopee a conflictului dintre Papalitate şi puterea seculară, periplul sinuos al luptei pentru supremaţie, dintre cei ce se consideră urmaşii direcţi ai Sf. Petru, ierarh primat, între ierarhii bisericii universale, cea catolică, episcopul din scaunul de la Roma, Papa şi conducătorii politici – împăraţi, regi, prinţi, duci, seniori et ejusdem farinae din epoca medievală europeană şi universală, şi nu vom insista.[15] Împreună cu disoluţia celor două imperii europene în care s-a divizat longevivul Imperiu Roman – cel germanic şi cel bizantin – şi cu ascensiunea flamboaiant cuceritoare a celui Otoman, ajuns la porţile Europei Centrale prin permanente „lovituri de berbec" războinice, iată elemente constitutive ale unei crize ce va zgudui mentalitatea şi va da naştere unor noi mişcări în gândire şi acţiune, ce vor configura şi edifica Europa modernă. Este vorba, se subînţelege, de: Umanism, Reformă, Contrareformă (termen mai puţin folosit ulterior), Renaştere, Luminism, dar şi de lungul drum al naşterii – pe ruinele imperiilor – şi al consolidării statelor naţionale, aşa cum le cunoaştem astăzi, pe întinsul pământurilor de la Mediterana şi Adriatica – la Caspica, Marea Nordului şi Marea Neagră, şi de la Alpi şi Apenini – la Urali. Nu vom putea trece cu vederea împrejurările, cu vaste repercusiuni asupra culturii şi civilizaţiei europene, clădite în perioade de flux şi reflux, cu deschiderea lumii europene spre alte orizonturi, graţie Marilor Descoperiri, legate de faimoase nume: Cristofor Columb, Magellan, Marco Polo, Amerigo Vespucci, Vasco da Gama, Alvarez Cabral, Francisco Pizzaro, Hernan Cortes etc.

**Note:**

1. Rodica Topor, Diaconu Florica și Georgeta Marghescu, *Cultură: Termeni și personalități. Dicționar* (București: Editura Vivaldi, 2000), 39-42, 57-59.
2. Detalii la Alexandru Tănase, *Cultură și civilizație* (București: Editura Politică, 1977), 48-91, 93-123. George Uscătescu, *Ontologia culturii* (București:Editura Științifică și Enciclopedică, 1987), 5-79.
3. George Uscătescu, *Ontologia culturii* (București: Editura Științifică și Enciclopedică, 1987), 69-79.
4. Apud. Rodica Topor, Florica Diaconu și Georgeta Marghescu, *Cultură: Termeni și personalități. Dicționar* (București: Editura Vivaldi, 2000), 77.
5. Serge Berstein și Pierre Milza, *Istoria Europei. Vol. 3: State și identități europene* (Iași: Institutul European, 1998), 123.
6. Florence Braunstein și Jean-François Pepin, *Rădăcinile culturii occidentale* (Bucureşti: Editura Lider, s.a), 5.
7. Pierre Chaunu, *Civilizația Europei clasice* (București: Editura Meridiane, 1989), 18-19.
8. Peter Burke, *Renașterea Europeană. Centre și periferii* (Iași: Polirom, 2005), 5.
9. Victor Neumann, *Tentația lui homo europaeus. Geneza spiritului modern în Europa centrală și de sud-est* (București: Editura Științifică, 1991), passsim.
10. Alexandru Husar, *Ideea europeană sau noi și Europa (istorie, cultură, civilizație)* (Iași: Institutul European, 1993), passim.
11. J.J. van Cuilenburg, O. Scholten și G.W. Noomen, *Știința comunicării* (București: Humanitas, 1998), 28-29.
12. Paolo Rossi, *Nașterea științei moderne în Europa* (Iași: Polirom, 2004), 7.
13. Berstein și Milza, *Istoria Europei*,12-14.
14. Ibid., 30.
15. Marvin Perry, *Western civilization*, vol. I: To 1789 (Boston: Houghton Mifflin CO, 1990), 122-123. Notăm doar două detalii ce pot interesa subtextul problematic: a) etimonul prim al familiei lexicale derivate din "catolic" este grecescul katholikos=universal şi b) supremaţia absolută –adică primatul episcopului de Roma, acceptat încă din anii triumfului acestei religii în Imperiul Roman – se bazează pe foarte frecventa invocare a deciziei conţinute în Evanghelia după Matei, din Noul Testament-16.18, ce sună astfel: „Tu eşti Petru şi pe această piatră voi zidi Biserica Mea şi porţile Locuinţei morţilor nu o vor birui". Se ştie că numele Petru se leagă sub raport fonetic cu petra, în greacă: piatră, cu evidentă trimitere spre temelia zidirilor.

**Bibliography:**


Berstein, Serge, and Pierre Milza. *Istoria Europei, vol.3: State şi identităţi europene (secolul XIV - 1815)* [History of Europe. States and European Identities. From the XIVth Century to 1815]. Iaşi: Institutul European, 1998.

Braunstein, Florence; Pepin, Jean-François. *Rădăcinile culturii occidentale* [Roots of Western Culture]. Bucharest: Editura Lider, s.a.

Burke, Peter. *Renaşterea europeană. Centre şi periferii* [The European Renaissance. Centers and peripheries]. Iaşi: Editura Polirom, 2005.

Canton, Norman F. *The Civilisation of the Middle Ages*. New York: Harper Collins Publishers, 1993.

Caune, Jean. *Cultură şi comunicare. Convergenţe teoretice şi locuri de mediere* [Culture and Communication. Theoretical Convergences and Mediation Places]. Bucharest: Cartea Românească, 2000.

Cuilenburg, J.J. van, Scholten, O., and G.W. Noomen. *Ştiinţa comunicării* [Communication Science]. Bucharest: Humanitas, 1998.

Chaunu, Pierre. *Civilizaţia Europei clasice* [The civilization of classical Europe ] Vol. I. Bucharest: Editura Meridiane, 1989.

Delumeau, Jean. *Civilizaţia Renaşterii* [Renaissance Civilization]. Bucharest: Meridiane, 1995.

Durant, Will. *Kulturgeschichte der Menschensheit*. Band 5,6,7. Frankfurt am Main; Berlin; Wien: Verlag Ullstein Gmbh, 1981.

Fontana, Josep. *Europa în faţa oglinzii* [Europe in Front of the Mirror]. Iaşi: Editura Polirom, 2000.

Garin, Eugenio. *Omul Renaşterii* [The Renaissance Man]. Iaşi: Editura Polirom, 2000.

Husar, Alexandru. *Ideea europeană sau Noi şi Europa (istorie, cultură, civilizaţie)* [The European Ideea or We and Europe (History, Culture, Civilisation)]. Iaşi: Institutul European; Chişinău: Editura Hiperyon, 1993.

Moles, Abraham. *Sociodinamica culturii* [Sociodynamics of Culture]. Bucharest: Editura Ştiinţifică, 1974.

Neumann, Victor. *Tentaţia lui homo-europaeus. Geneza spiritului modern în Europa Centrală şi de Sud-Est* [The Homo-Europaeus Temptation. The Genesis of Modern Spirit in Central and South-Eastern Europe]. Bucharest: Editura Ştiinţifică, 1991.

Perry, Marvin. *Western civilization: A Brief History*, vol. I: To 1789. Boston: Houghton Mifflin CO, 1990.

Rossi, Paolo. *Naşterea ştiinţei moderne în Europa* [The Birth of Modern Science]. Iaşi: Polirom, 2004.

Tănase, Alexandru. *Cultură şi civilizaţie* [Culture and Civilization]. Bucharest: Editura Politică, 1977.

Topor, Rodica, Diaconu, Florica and Marghescu, Georgeta. *Cultură: Termeni şi personalităţi. Dicţionar* [Culture: Terms and Personalities. Dictionary]. Bucharest: Editura Vivaldi, 2000.

Uscătescu, George. *Ontologia culturii* [Ontology of Culture]. Bucharest: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1987.